

การบูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษากับปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม An Integration of Buddhist Philosophy of Education with Pragmatist Philosophy of Education

พระมหานพดล นิพภโย Phramaha Noppadol Nippayo

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: noppadool88@gmail.com

Received November 17, 2024; Revised December 28, 2024; Accepted: December 30, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพุทธปรัชญาการศึกษา 2) ศึกษาปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม 3) บูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษากับปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์เนื้อหา ประเมินเหตุผลแล้วสรุปเป็นงานวิจัย ผลการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญาการศึกษาใช้แนวคิดเรื่องไตรสิกขาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีจุดแข็งที่สามารถอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างละเอียด จุดอ่อนคือเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในยุคสังคมเกษตรกรรม ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมถือว่าความรู้เกิดจากผลทางการปฏิบัติเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ถูกต้อง จุดแข็งคือเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีภายใต้สังคมระบบประชาธิปไตย จุดอ่อนคือเป็นแนวคิดที่ให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนเพื่อการแข่งขันกับคนอื่น ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพแนวคิดทางการศึกษาแบบองค์รวม บทความนี้จึงบูรณาการปรัชญาการศึกษาทั้งสองแนวคิดเพื่อให้เห็นว่าปรัชญาการศึกษาที่ดีควรเป็นการพัฒนาทั้งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีทักษะที่จำเป็นในการใช้ชีวิตอย่างสันติสุข ตลอดจนการดำเนินไปสู่เป้าหมายของชีวิตที่สูงขึ้นไป

คำสำคัญ: พุทธปรัชญาการศึกษา; ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม; การบูรณาการ

Abstract

This article has objectives: 1) to study Buddhist philosophy of education, 2) to study Pragmatist philosophy of education, and 3) to critically integrate Buddhist educational philosophy with pragmatist educational philosophy. This research employed the documentary research methodology done by studying documents and then analyzing reasons and thereby evaluating reasons and then making conclusion accordingly. In the research, it was clearly found that Buddhist philosophy of education uses the concept of threefold training to develop complete humanity, the strong point involves the clear-cut explanation of human nature, weak embraces the origin of idea in the time of agricultural society. Pragmatist philosophy of

education assumes that knowledge gained from the result of what one practiced is the right method of learning, one the one hand, its strong point is obviously caused by the age of science and technology under the Democratic society, on the other hand, the weak point is the idea which may give the absolute freedom to the learner in order to compete with others while satisfying one's need. Therefore, in order to visualize the holistic concept of education. This article therefore integrated these two philosophies of educations to show is good philosophy of education should be the development of humanhood and essential skills in living life peacefully till reaching the goal of life in the higher level.

Keywords: Buddhist Philosophy of Education; Pragmatist Philosophy of Education; Integration

บทนำ

ปรัชญาการศึกษาเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันมาก ปรัชญามุ่งศึกษาเรื่องของชีวิตของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและจักรวาล เพื่อหาความจริงอันเป็นที่สุด ส่วนการศึกษาจะมุ่งเน้นเกี่ยวกับมนุษย์ และวิธีการพัฒนามนุษย์ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต แนวคิดทางการศึกษาจึงเป็นการนำเอาหลักการและแนวคิดจากปรัชญามาประยุกต์ช่วยหาคำตอบในการศึกษา เชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากศาสตร์ต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมของการศึกษาอย่างชัดเจนและเกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งปรัชญาในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษานั้นมีหลายแนวคิดด้วยกัน

พุทธปรัชญาการศึกษาเป็นแนวคิดทางด้านการศึกษาหนึ่งที่ได้นำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้ในระบบการศึกษา ควบคู่กับการเรียนเฉพาะทฤษฎีในห้องเรียน ครอบคลุมสอดคล้องกับองค์ประกอบทางการศึกษาด้านต่างๆ เป็นกระบวนการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความประพฤติ จิตใจ และสติปัญญาหรือ ศีล สมาธิ และปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 91 หน้าที่ 319, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิตอย่างต่อเนื่อง ช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน และเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมต่อไป นอกจากนี้ในปัจจุบันได้มีการนำแนวคิดปรัชญาการศึกษาของตะวันตกเข้ามาใช้เป็นแนวคิดหนึ่งในปรัชญาการศึกษาของไทย เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่กำหนดแนวคิดในการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน จากแนวคิดที่ว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ซึ่งแนวคิดทางการศึกษาที่นำมาประยุกต์ใช้คือ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมของจอห์น ดิวอี้

ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมเป็นแนวคิดที่ยึดถือผลทางการปฏิบัติเป็นมาตรฐานสำหรับตรวจสอบและวัดความถูกต้อง การจะยอมรับคุณค่าของสิ่งใดต้องผ่านการทดสอบด้วยประสบการณ์ และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ (Dewey, 1955) จึงเป็นแนวคิดที่ส่งเสริมการสร้างประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน มากกว่าการรับถ่ายทอดผ่านครูผู้สอน ด้วยการนำปัญหามาเป็นฐานนำไปสู่ความรู้ (Problem Solving Approach) เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของแนวคิดนี้ คือ เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ ในชีวิต ได้แก่ การพัฒนาทางกาย อารมณ์ และสังคม

เป็นต้นเกิดทักษะในการประกอบอาชีพ และดำเนินชีวิตอย่างเข้าใจในเปลี่ยนแปลงของโลก (George R.Knight, 1998)

เมื่อพิจารณาแนวคิดทั้งสองแนวคิดพบว่าทั้งแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาและแนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมของจอห์น ดิวอี้ ต่างก็ให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ ในขณะที่พุทธปรัชญาการศึกษามีกระบวนการในพัฒนามนุษย์ทั้งทางกาย วาจา จิตใจ และปัญญา แต่ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมจะให้ความสำคัญแก่ตัวของมนุษย์มากกว่าความสนใจในสิ่งนามธรรม จึงไม่ได้เน้นการพัฒนาไปถึงระดับจิตใจ เพราะมองว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่อยู่ในโลกแห่งการปฏิบัติมากกว่าจิตหรือวิญญาณที่ยากแก่การเข้าถึง ทำให้แนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมเป็นไปเพื่อสนองความต้องการทางด้านวัตถุ มากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ ไม่สามารถเข้าถึงส่วนลึกของความเป็นมนุษย์ การจะเข้าถึงปัญหาธรรมชาติของมนุษย์ในระดับจิตใจจึงต้องใช้แนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาเพราะมีแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ไปถึงความสงบสุขทางใจจนเข้าสู่ภาวะโลกุตตรธรรมอันเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมอาจจะเหมาะกับสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัยในปัจจุบันมากกว่าพุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งคำว่าร่วมสมัย คือ ลักษณะของโลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นโลกของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงเป็นคำถามว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบันควรเป็นอย่างไร

ผู้วิจัยพบว่าปัจจุบันแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษา คือ ไตรสิกขานั้นยังสามารถเป็นฐานให้แก่ปรัชญาการศึกษาร่วมสมัยได้ เพราะมนุษย์ก็ยังคงเป็นมนุษย์เหมือนเดิมและยังคงต้องการตอบสนองความต้องการของตนเองเหมือนเดิม แต่ควรมีการบูรณาการแนวคิดร่วมกับปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม เพื่อให้เห็นภาพแนวคิดทางการศึกษาแบบองค์รวม เกิดความเข้าใจและนำไปประยุกต์ปฏิบัติได้เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน และเป็นการยืนยันว่าพุทธปรัชญาการศึกษาไม่จำกัดด้วยระยะเวลาที่เปลี่ยนผันไป เราสามารถประยุกต์แนวคิดในทางพุทธปรัชญาได้แม้จะมีปรัชญาการศึกษาสมัยใหม่และยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาการศึกษา
2. เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม
3. เพื่อบูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษา กับปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งมีขั้นตอนในการวิจัยดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลที่ใช้ในการอธิบายพุทธปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม แยกแยะจุดแข็งและจุดอ่อนของปรัชญาการศึกษาทั้งสองแนวคิด
2. พิจารณาและวิเคราะห์ข้อโต้แย้งและจุดเด่น จุดด้อยของปรัชญาการศึกษาผ่านทฤษฎีพุทธปรัชญาการศึกษาและปรัชญาปฏิบัตินิยม
3. เขียนสรุปการวิเคราะห์เชิงพรรณนาถึงแนวคิดปรัชญาการศึกษาที่ได้จากการบูรณาการของทั้งพุทธปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม ใน 5 ประเด็นคือ (1) ธรรมชาติของ

มนุษย์ (2) เป้าหมายชีวิตของมนุษย์ (3) แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษา (4) เป้าหมายของการศึกษา และ (5) สังคมประชาธิปไตย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1. ผลการวิจัยพบว่าพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ตามกระบวนการของหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นเครื่องมือที่ผู้เรียนจะต้องใช้ศึกษาและพัฒนาตนเองจนจบกระบวนการหรือตลอดชีวิต มีครูในฐานะกัลยาณมิตรคอยเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงเป้าหมายของพุทธปรัชญาการศึกษา คือ เป็นบุคคลที่มีคุณภาพทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทางจริยธรรม สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข และยังสามารถพัฒนาตนเองไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ตรงของแต่ละคน เข้าถึงได้ด้วยตนเอง รู้เห็นเอง เพราะเป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะตน คือ การหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ มีความเป็นอิสระจากสิ่งที้นำมาซึ่งความทุกข์โดยสิ้นเชิง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่าปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ ประสบการณ์จึงมีความสัมพันธ์กับกระบวนการคิดและความรู้ การศึกษาควรฝึกฝนการคิดไตร่ตรองให้กับผู้เรียน เพื่อฝึกให้ผู้เรียนมีความสามารถในการสืบค้น มีนิสัยของการสำรวจและทดลอง มีความสนใจใคร่รู้ สงสัย ตั้งคำถาม มีความรักในการค้นคว้าพยายามแก้ปัญหา ส่วนความรู้สำหรับตัวอ็เป็นผลที่มาจากประสบการณ์ คือ ความรู้เป็นผลที่เกิดมาจากความต่อเนื่องและการปฏิสัมพันธ์ (Dewey, 1975) ซึ่งเป็นผลผลิตจากการลงมือปฏิบัติผ่านกระบวนการสืบค้นด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความจริงแบบปฏิบัตินิยมของตัวอ็ที่อธิบายว่าความรู้หรือความจริงเป็นผลมาจากการทดลองและการนำไปปฏิบัติใช้ ซึ่งต้องสามารถนำไปแก้ไขปัญหาได้ ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงปฏิบัติและเกิดประสบการณ์ใหม่ที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 บทนี้จะดำเนินการบูรณาการแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษา กับปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม โดยกำหนดประเด็นเพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงของแนวคิดทางการศึกษาทั้งสองแนวคิด คือ

(1) ธรรมชาติของมนุษย์ พุทธปรัชญาการศึกษามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมของจอห์น ดิวอี้ก็เชื่อว่ามันุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกัน ซึ่งนิยามคำว่าธรรมชาติของปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม คือ สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ มี 3 อย่างด้วยกัน ได้แก่ (1) วัตถุทางกายภาพ เช่น ก้อนหิน ดวงดาว น้ำ (1) สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ได้แก่ พืชและสัตว์ทั้งหลาย และ (3) สิ่งที่มีจิตใจ ได้แก่ มนุษย์ รวมถึงประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งธรรมชาติในนิยามของตัวอ็จะมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีความไม่แน่นอนและเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว ไม่มีความจริงเชิงอูตรหรือความจริงสูงสุด มีขอบเขตไม่จำกัด เปิดกว้าง สำหรับรองรับสิ่งใหม่ๆ (Dewey, 1965)

แม้แนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมจะมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกัน แต่พุทธปรัชญาการศึกษาเชื่อว่ามันุษย์ซึ่งประกอบด้วยส่วนที่เป็นรูปกับนาม หรือร่างกายและจิตใจนั้น ไม่ใช่สิ่งเดียวกันแต่ทำหน้าที่สัมพันธ์สอดคล้องกัน และยังให้

ความสำคัญแก่จิตใจในฐานะเป็นตัวกำหนดการทำงานและแสดงพฤติกรรมของร่างกาย ขณะที่ตัวอ้อมองว่ามนุษย์ คือ สสารวัตถุที่ผ่านกระบวนการวิวัฒนาการจนถึงขั้นสูงสุดมีอารมณื ความรู้สึกนึกคิด เชื่อว่ามนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษ คือ มีสติปัญญาเรียนรู้ได้โดยผ่านทางประสาทสัมผัส จิตเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสมองอันเป็นส่วนประกอบหนึ่งของสสารเท่านั้น ความรู้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจโลก นำไปสู่การปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และคุณค่าของสิ่งใดๆ ย่อมไม่อยู่เหนือไปจากคุณค่าของความเป็นมนุษย์และต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ อย่างไรก็ตามปรัชญาการศึกษาทั้งสองแนวคิดมองว่าธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังที่พุทธปรัชญาการศึกษาใช้คำว่า อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง อันเป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์ มนุษย์จึงต้องรู้จักหาวิธีปรับตัวในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมเพื่อความอยู่รอด แต่พุทธปรัชญาการศึกษาก็มีแนวคิดอีกระดับหนึ่งที่เชื่อว่ายังมีสิ่งที่เป้นธรรมชาติบางอย่าง มีความสมบูรณ์และเป็นนิรันดร์ ได้แก่ พระนิพพาน อันเป็นสภาวะของความหลุดพ้นและมีอิสรภาพที่สมบูรณ์ ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดในพุทธปรัชญาการศึกษาที่มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาดตนเองจนไปถึงได้

(2) เป้าหมายชีวิตของมนุษย์ พุทธปรัชญาการศึกษามีเป้าหมาย คือ ต้องการให้มนุษย์แก้ไขปัญหาคความทุกข์ด้วยตนเอง เพราะความทุกข์เป็นปัญหาใหญ่ของมนุษย์ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสเกี่ยวกับสิ่งที่พระพุทธรองค์ทรงสอนเป็นหลักว่า “เราสอนเรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 246 หน้าที่ 264 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พุทธปรัชญาการศึกษาจึงมีแนวคิดและกระบวนการในการพัฒนามนุษย์ไปให้ถึงเป้าหมายของชีวิต คือ ความมีอิสรภาพ ปราศจากทุกข์ เพราะเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต สามารถปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้พุทธปรัชญาการศึกษาก็ได้จัดประเภทของเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ไว้หลายระดับ ระดับ ในคำสอนเรื่อง “อตัลละ” หรือ “อรรล” แปลว่าประโยชน์ คือ การดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2562) ได้แก่ (1) ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบันซึ่งเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกาย และสถานภาพทางสังคม ได้แก่ การมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง มีอาชีพสุจริต มีรายได้พึ่งตนเองได้ มีสถานภาพดีเป็นที่ยอมรับในสังคม มีครอบครัวที่ดี สิ่งเหล่านี้ได้มาด้วยกำลังความเพียร สติปัญญาโดยชอบธรรม และรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์สุขต่อแก่ตนเองและผู้อื่น (2) สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องต้น เป็นประโยชน์เกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตด้านจิตใจ อันเกิดจากการสั่งสมความดีงามและพัฒนาระดับคุณภาพของจิตให้ดังงามด้วยคุณธรรม ได้แก่ การดำรงชีวิตอยู่ในศีลธรรม การรู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม เป็นต้น และ (3) พรหมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต อันเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ชีวิตควรเข้าถึง เป็นการรู้แจ้งสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง มีจิตเป็นอิสระปลอดโปร่ง ผ่องใส สะอาด สว่าง สงบ หลุดพ้นจากกิเลส คือ การบรรลุนิพพาน แตกต่างจากปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมที่มองว่าเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ไม่ใช่จุดหมายในเชิงอุดมคติที่ตายตัว คือ ความจริงไม่ใช่สาระ แต่เป็นเหตุการณ์ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในกาลเวลาที่ไม่มีซ้ำแบบกัน เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา แต่มีความสัมพันธ์เป็นเงื่อนไขของกันและกัน จุดหมายที่มนุษย์ตั้งขึ้นในใจเป็นความปรารถนาของมนุษย์ เกิดแรงผลักดันให้มนุษย์หาวิธีการที่จะบรรลุจุดหมายนั้น เมื่อบรรลุความสำเร็จ

แล้วจุดหมายนั้นก็หมดไป เป้าหมายชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดนี้จึงอยู่ที่เป้าหมายในปัจจุบัน มุ่งหวังให้มนุษย์มีทักษะในการใช้ชีวิต เพื่อให้มนุษย์มีความมั่นคงในชีวิต มีอาชีพ มีรายได้ มีความเป็นอยู่ที่ดี และให้ความสำคัญแก่ความเข้าใจในเรื่อง “การปรับตัว” อย่างเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ เพราะมนุษย์ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นกับชีวิตอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงต้องฝึกฝนตนเอง พร้อมทั้งจะเผชิญต่อความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมรอบตัวอยู่ทุกขณะ เพื่อให้ชีวิตดำเนินอยู่ด้วยความเจริญก้าวหน้าและงอกงามต่อไป โดยการจะไปถึงเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ของทั้งสองแนวคิดได้นั้นจึงต้องผ่านกระบวนการทางการศึกษา

(3) แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษา พุทธปรัชญาการศึกษาหลักไตรสิกขามาใช้ในการศึกษา เพื่อฝึกฝนพัฒนามนุษย์ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นเรื่องของชีวิต 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา (พระธรรมปิฎก, 2542) (3.1) ด้านพฤติกรรม คือ พฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือโลกแห่งวัตถุ ได้แก่ การฝึกอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ในการรับรู้โดยไม่เกิดโทษ เรียกว่า หลักอินทรีย์สังวร รวมถึงการสำรวมในการบริโภคปัจจัย 4 มีพฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต ได้แก่ การอยู่ร่วมกันในสังคม โดยไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน รู้จักมีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือเกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ ด้วยการให้ทาน การเผื่อแผ่แบ่งปัน และรักษาข้อปฏิบัติของสังคม ทั้งกฎเกณฑ์หรือกฎหมาย ระเบียบแบบแผน จรรยาบรรณต่างๆ และพฤติกรรมในด้านอาชีพ ได้แก่ การหาเลี้ยงชีพโดยมีศิลปวิทยา มีความชำนาญในการประกอบสัมมาชีพที่ปฏิบัติ (3.2) ด้านจิตใจ แยกออกได้เป็น ด้านคุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา , กรุณา , กตัญญู กตเวทิตา , หิริโอตตปปะ เป็นต้น คอยหล่อเลี้ยงจิตใจให้งอกงามและเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม ด้านสมรรถภาพจิต ได้แก่ ความมีประสิทธิภาพของจิต เช่น ความใฝ่รู้ ความเพียร ความอดทน ความมีสติตื่นตัว ความตั้งมั่น เป็นต้น ทำให้มั่นคงในพฤติกรรมที่ดีงามและพร้อมใช้ปัญญา และด้านสุขภาพจิต ได้แก่ สภาพจิตที่ปราศจากความเศร้าหมอง ความขุ่นมัว เป็นความสดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส จะทำให้มีพฤติกรรมที่ดีงามและส่งผลสอดคล้องต่อสุขภาพกายที่ดี (3.3) ด้านปัญญา ได้แก่ ความเข้าใจในสิ่งที่เล่าเรียน หรือรับฟัง และรับถ่ายทอดศิลปวิทยาการ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถรับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อใช้แก้ปัญหา และเข้าใจรู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาในปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมมองว่าการศึกษาคือชีวิต ควรจัดสิ่งที่ควรให้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปเพื่อประสบการณ์ที่จะได้นำไปใช้ในการเรียนรู้การปรับตัวและการเข้าใจปัญหาของชีวิตและสังคมได้ดี (Dewey, 1975) การเรียนควรเน้นสิ่งที่ผู้เรียนสนใจเรียนรู้ โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จัดการศึกษาตามความถนัดของผู้เรียน โดยมีครูเป็นผู้คอยแนะนำปรึกษาตักเตือนด้วยความเข้าใจจากประสบการณ์ของตนไม่ใช้การบังคับหรือออกคำสั่ง เป็นการเรียนโดยใช้วิธีการแก้ปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ด้วยตนเองดีกว่าการเรียนแบบท่องจำอย่างเดียว เพราะความรู้มีการเปลี่ยนแปลงไม่ตายตัว เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมวิถีทางประชาธิปไตยในลักษณะการมีประสบการณ์ร่วมกัน ไม่มีลักษณะการปลูกฝังหรือบังคับเนื้อหาวิชาให้แก่ผู้เรียน ส่งเสริมปัญญาด้วยกระบวนการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมที่นำไปสู่ประสบการณ์ที่ถูกต้อง คำว่าปัญญาใน

แนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม (วิทย์ วิศทเวทย์, 2542) คือ ความสามารถที่มองเห็นเหตุการณ์ว่ามีทางเลือกหลายทางที่จะสนองความจำเป็น เป็นความสามารถที่เห็นว่าสิ่งใดบ้างจะเป็นเครื่องช่วยหรืออุปสรรคในการปรับปรุงและปรับตัว สามารถจัดการกับเงื่อนไขใหม่ๆ ได้ แตกต่างจากปัญญาที่พุทธปรัชญาการศึกษามุ่งหวัง คือ ปัญญาที่เห็นประจักษ์ในความจริงของชีวิตและธรรมชาติ อันนำไปสู่ความเป็นอิสระไร้ทุกข์

(4) เป้าหมายของการศึกษา ปรัชญาการศึกษาทั้งสองแนวคิดมีเป้าหมายในการพัฒนามนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตด้วยความเจริญก้าวหน้าและอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติ ทั้งนี้ทั้งสองแนวคิดเห็นว่าชีวิตต้องมีการศึกษาอยู่ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง พุทธปรัชญาการศึกษามีเป้าหมายและประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะสามารถพัฒนาไปให้ถึงได้ คือ พระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายที่ตายตัว และเป็นเป้าหมายของการศึกษาที่จะเกิดขึ้นในระดับของจิตใจ แต่ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา แก่ไขสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของบุคคล และสังคมส่วนรวม หากแต่ไม่มีเป้าหมายที่กำหนดไว้ตายตัว เปลี่ยนไปตามความต้องการ ความเหมาะสมตามลักษณะสังคมนั้นๆ (Dewey, 1955) เป้าหมายของปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมจึงมุ่งหวังให้มนุษย์มีทักษะในการใช้ชีวิต เพื่อให้มนุษย์มีความมั่นคงในชีวิต เช่น มีอาชีพ มีรายได้ มีความเป็นอยู่ที่ดี เป็นต้น

(5) สังคมประชาธิปไตย แนวคิดของปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมต้องการให้เกิดอิสรภาพทางความคิด มีการคิดเชิงวิพากษ์ สามารถตั้งคำถามได้ สร้างสรรค์ได้ หากเป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัย ควรมีรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง คือ การถามความต้องการของประชาชนว่าเขาชอบอะไร ต้องการอะไร คิดอะไร ประชาธิปไตยแบบที่ดิฉันต้องการเสนอก็คือประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างพื้นที่สำหรับการถกเถียงและหาทางออกร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาในประชาธิปไตยแบบตัวแทน ดังนั้นดิฉันจึงเห็นว่าสังคมที่ดีในปัจจุบันควรเป็นสังคมแบบประชาธิปไตย และการศึกษาควรเป็นการส่งเสริมระบบประชาธิปไตย หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของโรงเรียนในสังคมประชาธิปไตย (ประทุม อังกูโรหิต, 2565) คือ การปลูกฝังความคิด วิธีการ และจุดมุ่งหมายของประชาธิปไตยให้แก่ผู้เรียนจนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดของผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม

พุทธปรัชญาการศึกษาได้กล่าวถึงทัศนะเกี่ยวกับประชาธิปไตยไว้ในอภิปิทย 3 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 40 หน้าที่ 201 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ (1) อัตตาธิปไตย คือ ความมีตนเป็นใหญ่ หมายถึงให้ความสำคัญกับตนเองในแง่มุมที่จะต้องมีความวิริยะอุตสาหะในการประพฤติปฏิบัติธรรม ต่อสู้กับความต้องการของตนเอง เพื่อกำจัดความทุกข์ เกิดความหลุดพ้นเป็นอิสระ ไม่ได้มุ่งหวังเพื่อการสนองความต้องการหรือกิเลสตัณหาของตนเอง (2) โลกาธิปไตย หมายถึง ความมีโลกหรือคนหมู่มากเป็นใหญ่ เพื่อจุดมุ่งหมายในการที่จะบรรลุธรรม คือ เมื่อเห็นคนอื่นมีความกระตือรือร้นชวนช่วยในการประพฤติธรรมก็อยากจะเป็นเช่นนั้นบ้าง แต่ในทางการปกครองนั้นให้ความหมายของโลกาธิปไตย คือ การปกครองที่ใช้อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับความเห็นของคนส่วนใหญ่ เมื่อคนในสังคมส่วนใหญ่มีความเห็นอย่างไรก็ถือเอาตามนั้น และ (3) ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรมคือความถูกต้องเป็นใหญ่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 35 หน้าที่ 65 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ ยึดถือความจริง ความดีงาม เหตุผลและหลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรมเป็นบรรทัดฐาน ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติ

ธรรมด้วยตนเอง เป็นต้น ซึ่งในอธิปไตยทั้ง 3 นั้น พุทธปรัชญาการศึกษาให้ความสำคัญกับ อธิปไตย เพราะแม้จะความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือคนส่วนน้อยก็ตาม หากเป็นความเห็นที่ ชอบธรรมหรือเป็นความเห็นที่ถูกต้องแล้ว ก็ถือเอาตามนั้น

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 1 พบว่าพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่ สอนให้มนุษย์รู้จักโลกและชีวิตของมนุษย์ตามความเป็นจริง และเป็นแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนอบรม พัฒนาความเป็นมนุษย์ในทุกด้านทั้งพฤติกรรม จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา เพราะธรรมชาติของ มนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ชีวิตที่กระทำสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง อีกทั้งมนุษย์ยังมี กิเลสตัณหา มีราคะ โทสะ โมหะ อยู่ภายในจิตใจ และปัญหาของมนุษย์ไม่ว่ายุคสมัยใดก็คือมนุษย์ นั้นยังมีกิเลสตัณหาเหมือนกันทุกคน มนุษย์ยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่ว่าสังคมจะเป็น สังคมเกษตรกรรม หรือเป็นสังคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบัน ซึ่งหากมนุษย์ไม่ได้รับการ ฝึกฝนอบรมแล้ว การกระทำเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองจนเกินพอดี ย่อมจะทำให้การ ดำเนินชีวิตประสบกับความทุกข์ทั้งต่อชีวิตของตนเองและสังคม สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการ ศึกษาที่ควรเป็นไปเพื่อทำลายอวิชชาและตัณหา และสร้างเสริมปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556) ดังนั้นการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักไตรสิกขาจึงเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่ยัง ใช้ได้เสมอไม่มีข้อจำกัดของกาลเวลา แต่ต้องอธิบายตีความให้เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบันเพื่อ ประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 2 พบว่าปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมเป็นแนวคิดทาง การศึกษาที่ให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่เป็นผลมาจากการสืบค้นและทดลองลงมือปฏิบัติ ลักษณะ ความรู้ที่ได้จึงเป็นการยืนยันเพียงชั่วคราว ณ ช่วงระยะเวลาหนึ่ง หากมีข้อมูลเพิ่มเติมใหม่ และ สถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ความรู้เดิมสามารถผิดและเปลี่ยนแปลงได้ สอดคล้องกับงานเขียนของประ ทุม อังกูโรหิต ที่เสนอถึงข้อถกเถียงทางด้านปฏิบัตินิยมที่เสนอให้เกิดปัญหาในการตัดสินใจและ ตรวจสอบการกระทำในแต่ละสถานการณ์ ไม่สามารถหาเกณฑ์ตัดสินที่แน่นอนได้ว่าการกระทำนั้น ดี ชั่ว ถูก ผิด อีกทั้งปัญหาทางจริยธรรมบางอย่างอาจไม่สามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ เพราะการสังเกตผลของการกระทำตามกระบวนการทดลองอาจใช้ระยะเวลานาน (ประทุม อังกูโรหิต, 2565) ปัญหาทางจริยธรรมบางอย่างอาจเกิดผลกระทบต่อสังคมก่อนที่จะ ได้ผลว่าการกระทำนั้นเป็นอย่างไร ดีหรือไม่ นอกจากนี้ในส่วนของการเรียนการสอนแม้ปรัชญา การศึกษาปฏิบัตินิยมจะให้อิสระในการตัดสินใจของผู้เรียน เป็นการศึกษาที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง ของการเรียนรู้ แต่หากพิจารณาในประเด็นภาวะของผู้เรียน ธรรมชาติของเด็กจะชอบเล่น มากกว่าชอบเรียน ทำให้ผู้เรียนยังไม่มีความพร้อมในเรื่องของระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ สอดคล้องกับงานเขียนอัครพงษ์ สัจจวาทีที่เสนอความสนใจและความต้องการบางอย่างของผู้เรียนที่ ยังขาดภาวะอาจจะทำให้ได้ความรู้และประสบการณ์ไม่ชัดเจน ไม่มีประโยชน์ในการนำไปใช้ชีวิต เป็นผลทำให้การศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเป็นการสนองตอบความต้องการของผู้เรียน เพียงชั่วคราวหรือไม่ อันเป็นข้อถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

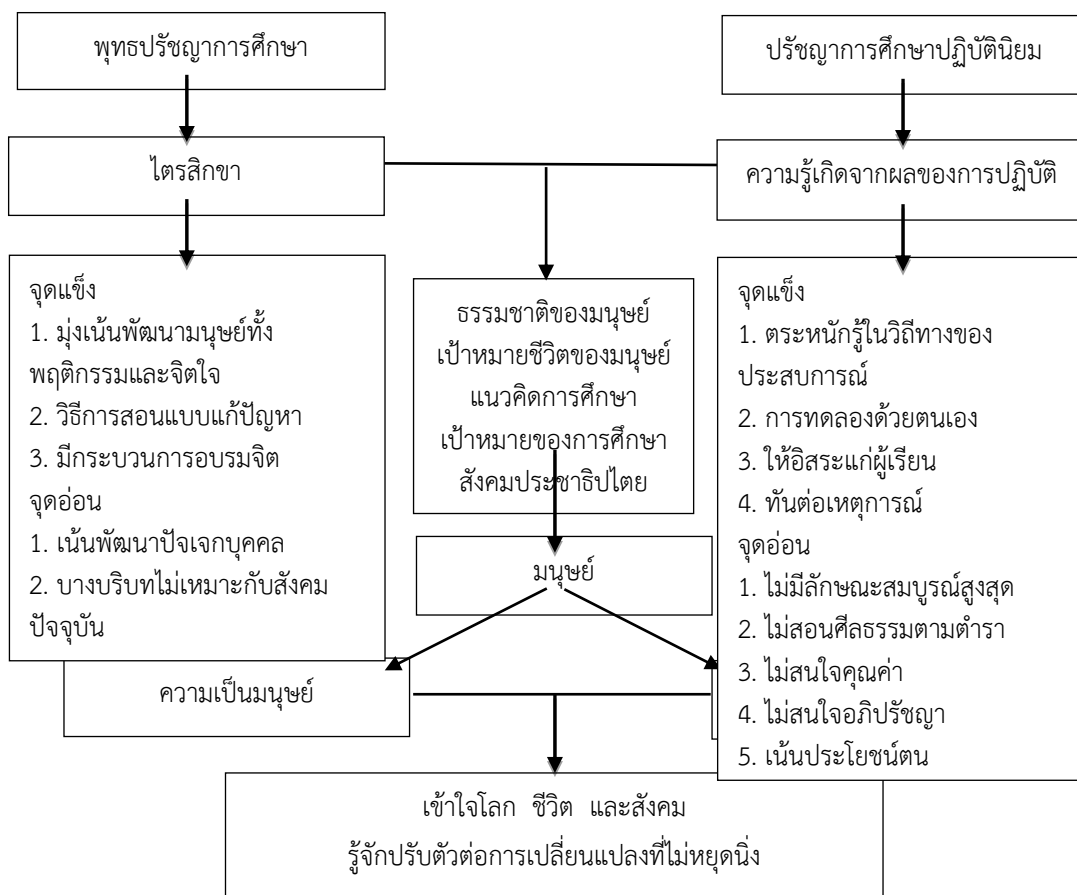
(อัครพงษ์ สัจจวาทิต, 2546) จึงควรมีการบูรณาการกับการศึกษาแบบดั้งเดิมที่มีครูผู้ให้ประสบการณ์มากกว่ามาคอยดูแล เป็นกัลยาณมิตรแต่ต้องไม่ใช้วิธีการบังคับผู้เรียน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 3 การบูรณาการแนวคิดทางการศึกษาทั้งสองแนวคิดเพื่อให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบันซึ่งให้ความสำคัญแก่ระบอบประชาธิปไตยนั้น แนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมจะให้ความสำคัญแก่สังคมประชาธิปไตย เพราะระบบนี้ให้อิสระแก่การศึกษา ไม่มีการบังคับผู้เรียนเหมือนการศึกษาแบบจารีต เมื่อมีการนำแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาที่มีการใช้ธรรมาธิปไตย หรือธรรมเป็นใหญ่มาบูรณาการร่วมกัน จะทำให้การตรวจสอบความรู้ หรือการจะตัดสินใจเลือกการกระทำได้ด้วยเสียงข้างมากต้องมาจากข้อมูลและประสบการณ์หุติภูมิซึ่งผ่านการทดลองและพิสูจน์มาแล้วจะเหมาะสมกว่า เพราะเป็นข้อมูลที่ได้ตรวจสอบตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมแบบไตรตรองมาก่อน สอดคล้องกับแนวคิดในการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยที่ต้องกระทำตั้งแต่เด็ก ด้วยการจัดการศึกษาที่สนับสนุนส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตยในแต่ละระดับการศึกษา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) และผลจากการบูรณาการทั้งสองแนวคิดเป็นการตอบคำถามว่าการศึกษาที่ดีนั้นต้องเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่ต้องพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เข้าใจโลกและชีวิต รู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นการศึกษาที่ให้อิสระแก่ผู้เรียนในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ตนเองถนัด มีการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาที่ทุกคนต้องเผชิญในชีวิตจริง เพื่อเพิ่มทักษะในการดำเนินชีวิต และเป็นการศึกษาที่ควรส่งเสริมสังคมประชาธิปไตย และเป็นประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย

แนวคิดทางการศึกษาทั้งสองยังเป็นแนวคิดที่มีกระบวนการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่งเสริมผู้เรียนให้รู้จักการวางแผน มีกระบวนการการสืบค้นและตัดสินใจเลือกข้อมูล และวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เป็นการให้อิสระในการใช้ความคิด การแสดงออก การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นซึ่งแนวคิดทางการศึกษาที่เหมาะสมกับยุคของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารที่มีเหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ต้องมีความมั่นคง มีสติปัญญาในการใคร่ครวญไตรตรอง แม้ความรู้บางอย่างจะไม่สามารถตรวจสอบพิสูจน์ได้ด้วยผลการปฏิบัติและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่เมื่อมีการบูรณาการทางการศึกษา ความรู้ใดที่เป็นประโยชน์ ส่งเสริมการศึกษาของผู้เรียน ก็สามารถใช้หลักการของแนวคิดการศึกษาแบบจารีตดั้งเดิมมาเป็นประสบการณ์หรือข้อมูลให้กับแนวคิดการศึกษาแบบก้าวหน้าควบคู่กันได้ ความรู้ที่ได้จากการศึกษาทั้งสองแนวคิดจะทำให้มนุษย์เข้าใจโลก ชีวิต และสังคม สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องจนตลอดชีวิต

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการบูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษา กับ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม ผู้วิจัยสามารถบูรณาการเป็นองค์ความรู้ใหม่ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 พุทธปรัชญาการศึกษา กับ ปฏิบัตินิยม

สรุป

การบูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษา กับ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมทั้ง 5 ประเด็น ในส่วนที่เป็นจุดแข็งก็พัฒนาให้ยิ่งขึ้นไป จุดอ่อนก็ปรับปรุงให้ดีขึ้น พบว่าการศึกษาที่ดีนั้นต้องเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่พัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทำให้มนุษย์เข้าใจโลกและชีวิต รู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นการศึกษาที่ให้อิสระแก่ผู้เรียนในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ตนเองถนัด ส่งเสริมทักษะในการแก้ไขปัญหาที่ทุกคนต้องเผชิญในชีวิตจริง ช่วยเพิ่มทักษะในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ และเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษาควรเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่ส่งเสริมสังคมประชาธิปไตยแบบร่วมสมัย และเป็นประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย โดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณค่าของประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน เช่น การสร้างธรรมเนียมต่างๆ ในระบบประชาธิปไตย การยอมรับเสียงข้างมาก แต่ก็รับฟังเสียงข้างน้อย เป็นต้น เพราะผู้เรียนเองก็เป็นสมาชิกกลุ่มหนึ่งของสังคมที่มีสิทธิและเสรีภาพความเท่าเทียมกัน จึงควรพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจ และเตรียมพร้อมที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมนระบบประชาธิปไตยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การบูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษา กับ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัยเรื่องการบูรณาการพุทธปรัชญาการศึกษา กับ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม มีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์ว่าการที่ทั้งสองแนวคิดให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนหรือตัวบุคคล เพราะสังคมจะดีได้นั้น บุคคลในสังคมต้องมีคุณภาพก่อน แต่ก็ไม่ควรเป็นลักษณะสุดโต่ง ควรเป็นการประยุกต์แสดงบทบาทร่วมกันของครูและนักเรียนด้วยความเป็นกัลยาณมิตร การศึกษาควรเป็นการเตรียมบุคคลให้พร้อมเข้าสู่สังคมประชาธิปไตยอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการปลูกฝังค่านิยมที่ช่วยส่งเสริมสังคมประชาธิปไตยตั้งแต่เด็กๆ และมีการประยุกต์แนวคิดเรื่องโลก ชีวิต และสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไว้มากในหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองและสังคมมากขึ้น นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสามารถนำแนวคิดจากการบูรณาการได้นี้ ไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบหลักสูตรทางการศึกษา ในส่วนระดับปฏิบัติการ ระดับโรงเรียนและครูสามารถนำความรู้ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาในชีวิต ช่วยให้นักเรียนเข้าใจและรู้จักปรับตัวเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในการดำเนินชีวิต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาเพิ่มเติมการนำแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษา กับ ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยม ไปประยุกต์ออกแบบหลักสูตรให้เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตย

2.2 การศึกษาในเชิงศึกษาศาสตร์เกี่ยวกับวิธีการและขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนด้วยการลงมือปฏิบัติที่ใช้แนวคิดไตรสิกขา

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประทุม อังกูโรหิต. (2565). *ปรัชญานิยม: รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2556). *ปรัชญาการศึกษาไทย ภาคพุทธธรรม: แก่นนำการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 55). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2555). *ปรัชญาทรรศน์: ปรัชญาการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อักรพงษ์ สัจจวาทิต. (2546). *ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพมหานคร: ข้าวฟ่าง.

George R. Knight. (1998). *Philosophy and Education*. Berrien Springs: Andrews University Press.

John Dewey. (1955). *Democracy and Education*. New York: The Macmillan Publishing.

John Dewey. (1965). *Experience and Nature*. Calcutta: Oxford book company.

John Dewey. (1975). *Experience and Education*. New York: The Macmillan Publishing.